

ФОРМАЛІЗАЦІЯ САНКЦІЙ В ФЕДЕРАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ США: ПЕРЕДУМОВИ ТА НАСЛІДКИ

В статті освещается генезис формализованной системы назначения наказаний в федеральном уголовном законодательстве США, а также общие научные подходы к применению уголовно-правовых санкций в США.

In the article genesis of the formalized system of determination punishment in the federal criminal statute of the USA, and also general scientific approaches to application of criminal sanctions in the USA are illuminated.

Кримінальне право США завжди відрізнялося суворістю санкцій та явно вираженою репресивною спрямованістю. В різні періоди часу кримінальне покарання розглядалося науковцями та політиками як засоби досягнення тих або інших результатів в реалізації основної задачі – боротьбі зі злочинністю.

Історії протидії злочинності у США відомі різноманітні новації у кримінальному праві, які мали як позитивні, так і негативні наслідки. Стосується це, насамперед, інститутів кримінального покарання та його призначення.

В позаминулому сторіччі в кримінально-правовій доктрині США провідне місце посідали ідеали реабілітації, що зумовлювало націленість механізмів кримінального права на втілення цих ідей у життя. Спроби досягти виправлення та перевиховання засуджених реалізовувалися в створенні мережі принципово нових пенітенціарних установ "реформаторіїв", у яких особливі умови відбуття покарань, за думкою ідеологів цих установ, були спрямовані саме на всебічне виправлення злочинця.

У 60 – 70 рр. минулого століття в США віра в доцільність реабілітаційної спрямованості покарання остаточно похитнулася. Прогресивно налаштовані реформатори минулого змушені були шукати альтернативу всевладдю суддів в питаннях визначення покарань. Це було обумовлено зростаючою недовірою до концепції "терапевтичної держави" в цілому, так і відсутністю реальних доказів ефективності "виправних" програм [1; 17].

В той період багато проектів змін до федерального кримінального законодавства містили також і пропозиції стосовно

реформування системи призначення покарання. Так, федеральний суддя М. Френкель у своїй праці "Кримінальні покарання: Закон без порядку" закликав до створення спеціального органу, який ліквідував би зайву розмаїтість судової практики по аналогічних справах і змістив акцент із превалювання суддівської дискреції у бік формалізації санкцій [2; 42].

Концепція майбутньої реформи передбачала відмовлення від медичної і соціологічної моделей виправлення на користь юридичної, яка б встановлювала точну відповідність покарань тяжкості скоєних злочинів [3; 22-23], а також забезпечувала максимальний контроль над злочинністю при найменших фінансових витратах з боку держави [4; 169]. Реформа не тільки пропонувала революційні перетворення, які докорінно змінювали підходи до призначення покарань, але також вимагали переосмислення змісту та цілей самого кримінального покарання.

Характеристика цього процесу була б більш достовірною при використанні терміну "революція", ніж "реформа". Саме так можна оцінити системні зміни, що у 80-х рр. минулого століття торкнулися федерального кримінального законодавства США.

Формалізована федеральна система призначення кримінальних покарань була повністю сформована в 1970-1980 роках. Відправною точкою цього процесу можна вважати 1971 р., коли Національна Комісія з реформи федерального кримінального законодавства видала звіт, в якому рекомендувала ввести класифікацію і градацію злочинів і відповідних покарань, врегулювати практику призначення покарання за злочини, скоєні у співучасті, а також врегулювати застосування дострокового звільнення й обов'язкового часткового апеляційного оскарження [5].

Це був перший крок до реформи, перетворення в життя якої тривало тринадцять років. Протягом цього досить тривалого періоду в Конгрес вносилося чимало законопроектів, пов'язаних з новаціями в системі призначення покарання, однак ці законопроекти найчастіше мали ідейно протилежний зміст, тобто не відповідали єдиній концепції реформування.

В результаті, 12 жовтня 1984 р. реформа відбулася і була створена Комісія з призначення кримінальних покарань США, на яку було покладено щорічне видання Інструкцій з призначення покарань, які мали врегульовувати судову практику в цієї сфері. Законодавчою основою для створення Комісії послужив Закон про реформу системи призначення покарання (Sentencing reform

акт, далі по тексту – SRA). У початковому варіанті проект закону називався "Про контроль над злочинністю" та був винесений на розгляд у Конгрес сенаторами С. Тармондом і П. Лаксалтом. Представлений документ був глибоко перероблений Судовим комітетом Сенату, в результаті чого виправлений законопроект містив переважну більшість норм, присвячених регулюванню призначення кримінальних покарань. З огляду на перший варіант назви законопроекту, можна дійти висновку про те, що його автори в якості основного засобу протидії злочинності розглядали створення репресивної системи призначення кримінальних покарань. Лише багаторічна статистика засвідчила, що їхні розрахунки виявилися марними: основна мета, яка була яскраво проілюстрована у назві закону, так і не була досягнута.

Позбавлення суддівської спільноти впливу на формування політики в сфері застосування покарань можна було оцінювати з двох боків. Так, прихильники розроблення Інструкцій з призначення покарань безпосередньо судами наполягали на тому, що судді вже набули колосального практичного досвіду, необхідного у даній сфері, більше того, саме судді відповідальні за вироки, які вони виносять, тому функція визначення політики призначення покарання повинна була належати їм. Незважаючи на обґрунтованість зазначеної думки, вона була проігнорована реформаторами.

В кримінально-правовій літературі не існує єдиної позиції щодо первісної мети створення Комісії з призначення покарань. Панівною є думка, що основною передумовою стала необхідність усунення невинуватеного різноманіття у судовій практиці по справах про аналогічні злочини. В такому разі метою діяльності цього органу є забезпечення застосування однакових покарань у відношенні осіб, які вчинили однакові злочини. Вона (мета) не передбачена безпосередньо § 3521 Зводу законів США, однак зазначається в SRA. На наш погляд, впорядкування практики застосування кримінально-правових санкцій можна також визначити як мету призначення покарання.

Концепція Інструкцій з призначення покарань також змінювалася протягом втілення реформи у життя. Так, первинні редакції відповідних законопроектів визначали консультативний статус Інструкцій, однак вже в 1978 р. було доповнено положення, яке припускало, що суд мав змогу вийти за межі передбаченого ними розміру покарання тільки у випадку, якщо "існуючі пом'якшуючі або обтяжуючі обставини були неадекватно оцінені Комісією

з призначення покарань" [6; 33-34]. Таке законодавче рішення остаточно визначило формалізований характер майбутньої федеральної системи призначення кримінальних покарань.

Що стосується втілення у життя основних теоретичних концепцій призначення покарань, то Комісія у своїй роботі так і не надала формальної переваги жодній з них. Проблеми теорії не вважалися практиками важливими: вони сприймалися "більш символічними, ніж прагматичними, тому що на практиці різні філософські підходи зазвичай обґрунтовують один і той же самий результат". Можна погодитися, що для фахівця-практика теоретична суперечка не містить у собі ніякого сенсу та не впливає на правильність застосування законодавства. Проте для науковця відсутність чітко визначеної мети покарання є нонсенсом. Звісно, зміст мети покарання безпосередньо впливає як на структуру системи призначення покарання, так і на характер застосовуваних покарань.

Недостатність визначення цілей кримінального покарання в законодавстві свідчить про те, що положення закону не засновуються на жодній з концепцій покарання, чи то на засадах ретрибутивізму, чи утилітаризму. Насправді в законодавстві втілені ідеї, характерні для кожної з цих двох концепцій, що у підсумку можна вважати випадковим, але саме це й знаходить своє відображення в федеральному кримінальному законодавстві США та Інструкціях з призначення покарань.

Із впровадженням Інструкцій з призначення покарань у федеральне законодавство були внесені багаточисельні зміни, які були покликані сприяти втіленню у життя системи формалізованих санкцій.

Так був введений інститут обмеженого апеляційного перегляду вироку у випадку, якщо покарання було призначене за межами санкцій, встановлених Інструкціями з призначення покарання [7]. У цьому випадку судом апеляційної інстанції перевірялося, чи були вагомі підстави для призначення більш м'якого чи більш суворого покарання. Формально не скасовуючи право суддів на дискреційне визначення покарання, закон зробив застосування цього права вкрай складним. Суддям стало елементарно не вигідно створювати для себе зайві утруднення на користь засудженого, і тому особисто для судді стало простіше застосувати санкцію так, як цього вимагали Інструкції, навіть якщо якісна чи кількісна характеристика покарання не відповідала особистій думці судді.

Інститут обмеженого апеляційного перегляду був покликаний "підтримати реформування системи кримінальних покарань", і може розглядатися як вимушений засіб, без якого законодавчі новації на практиці зазнали б поразки. Проте цей інструмент впливу на суддів мав і явно виражені негативні прояви. Зокрема, зайва завантаженість апеляційних судів (Федеральних Окружних судів), яких у США нараховується тринадцять, отже кожен окружний суд обслуговує території як мінімум чотирьох штатів. Характерним для адміністративно-територіального підрозділу юрисдикції Окружних судів є те, що судовий округ містить у собі не території штатів цілком, а частини територій різних штатів. При цьому населення на території судових округів не є рівномірним, що компенсується різною кількістю суддів у судах апеляційної інстанції. Таким чином, незважаючи навіть на складність процедури перевірки призначеного судом першої інстанції покарання, кількість справ, які проходили скрізь апеляційні суди була значною. По-друге, положення закону про обов'язковий апеляційний перегляд було не що інше, як інструмент психологічного тиску на суд. Якщо вирок суду та наступне покарання мають бути справедливими, то справедливість не може обмежуватися з позицій доцільності чи чогось ще.

У 1987 р. обмеження щодо призначення покарань поза встановленими межами були декілька пом'якшені. Судам було надано формальне право відступати від встановлених розмірів покарань не тільки у випадку наявності у конкретній справі обставин, які не знайшли свого відображення в Інструкціях з призначення покарань, але також у випадку, якщо при вчиненні злочину мали місце обтяжуючі або пом'якшувальні обставини певного роду чи характеру, відмінні від тих, які мались на увазі в Інструкціях.

Метою пом'якшення категоричності формулювання закону стала спроба домогтися деякого компромісу між застосуванням формалізованих санкцій і деякою часткою судової дискреції. На жаль, законодавчі засади обов'язковості обмеженого апеляційного перегляду ніяк не змінилися, тобто навіть у світлі пом'якшення обмежень, практична можливість призначення покарання поза межами положень Інструкцій залишилася на колишньому рівні.

Слід констатувати, що законодавча влада США завжди відрізнялася непослідовністю в питаннях кримінальної політики. Так, прийнята у 2003 р. ціла серія законів заборонила призначення покарання нижче передбаченого Інструкціями обов'язкового

мінімуму за вчинення сексуальних злочинів проти неповнолітніх. Також Комісії з призначення покарань було рекомендовано зменшити можливе число фактів відступлення судами від обов'язкових санкцій. У результаті було прийнято доповнення до Інструкцій з призначення покарань № 651, яке значно звузило перелік обставин, які допускали відступлення від встановлених граничних розмірів покарань. Того ж року федеральні судові органи були зобов'язані подавати Комісії з призначення покарань звіт про статистику застосування покарань, а окремо – про усі випадки визначення розміру покарання поза встановленими в Інструкціях межами. Цей крок, знову таки, був спрямований на посилення контролю за дотриманням суддями вказівок Інструкцій з призначення покарань, але також мав забезпечувати ведення статистики в цій сфері.

Однак подальший розвиток подій докорінно змінив федеральну систему призначення кримінальних покарань. Багаторічна політика законодавчої влади країни була націлена на обмеження суддівських функцій. Цілком зрозуміло, що судді Верховного Суду США не були задоволені таким положенням справ. В 2004 – 2005 роках Верховний Суд США розглянув справи *United States v. Blackely* і *United States v. Booker*, рішення по яких, по-перше, вимагало необхідності доказування обтяжуючих покарання факторів перед присяжними, а, по-друге, безпосередньо надавало суддям право застосовувати покарання в межах, передбачених статутнім законодавством, тобто за межами Інструкцій з призначення покарань.

Верховний Суд США є також судом конституційної юрисдикції в країні. Під час розгляду даних справ була встановлена невідповідність чинного законодавства про призначення покарання положенням Конституції, а конкретно Шостої поправки до неї. Хоча це рішення було ухвалено з перевагою лише в один голос, тобто думки суддів Верховного Суду розділилися, але цього було достатньо для того, щоб завдати системі формалізованих санкцій нищівного удару. Деякі судді взагалі пропонували визнати Закон про реформу системи призначення покарань 1984 року цілком неконституційним, та, таким чином, ліквідувати федеральну Комісію з призначення покарань, але така думка виявилася для більшості суддів Верховного Суду надзвичайно радикальною, тому не була підтримана ними.

Позиція Верховного Суду визвала чимало емоційних виступів в колах юридичної спільноти. Як і раніше, прибічники та опоненти застосування формально-визначених санкцій розділилися

навіпл. Але за думкою опонентів таких санкцій, Верховний Суд США виявився непослідовним, оскільки не ліквідував механізми, які обмежують суддівську дискрецію в питаннях призначення покарань, зокрема – обов'язковий обмежений апеляційний перегляд справ, покарання по вирокх яких були призначені за межами федеральних Інструкцій.

На даний час ситуація в сфері призначення кримінальних покарань на федеральному рівні судової системи США залишається стабільною. Але чимало суддів висловлюються про необхідність повернення до суворої формалізації кримінально-правових санкцій, хоча це, начебто, суперечить їхнім власним інтересам.

Можна констатувати, що прийняття закону "Про реформу системи покарань" 1984 р. змінило не тільки концепцію призначення покарання, але і серйозно вплинуло на внутрішню політику країни. Формалізація санкцій призвела до посилення репресії та широкого застосування покарань, пов'язаних з довготривалою ізоляцією від суспільства, що обумовило різке зростання чисельності засуджених в пенітенціарних установах, яке, в свою чергу, призвело до значного збільшення державних видатків в цій сфері [8; 6]. Хоча ступінь формалізації санкцій значно знизився з 2005 року, проте основні проблеми застосування кримінальних покарань залишаються.

В цілому про розвиток системи призначення кримінальних покарань на рівні федерального законодавства США можна зробити наступні висновки.

Проблемою федерального кримінального законодавства є реалізація цілей покарання, закріплених в Статуті 18 Зводу законів США. В теорії немає єдиного підходу до визначення спрямованості покарання на досягнення конкретної мети: так протистояння концепцій ретрибутивизму та утилітаризму триватиме і надалі. Але на практиці справи мають інший вигляд, коли цілі покарання просто залишаються поза увагою суддів.

Хоча створений при розробці Інструкцій з призначення покарання так званий "емпіричний підхід" саме й засновується на відмові від визначення мети покарання, але, на нашу думку, все ж таки в кримінально-правових санкціях чітко просліджуються суто утилітаристські основи. Від ретрибутивизму законодавство також перейняло суто каральну спрямованість покарання, але досить однобічно: обґрунтовується застосування суворих санкцій за вчинення небезпечних злочинів, але ж закон ігнорує принципи

справедливості та відповідності покарання тяжкості скоєного у випадках вчинення злочинів, які не завдають істотної шкоди правовідносинам.

Сама система призначення кримінальних покарань на рівні федерального законодавства США пройшла довгий шлях розвитку, але переважно шляхом спроб та помилок. Вражаючим є той факт, що протягом останнього століття концепції призначення покарань змінювалися в законодавстві неодноразово, та на кардинально протилежні. Така радикальність фахівців з права та законодавчої влади країни дивує, оскільки не можна проводити експерименти на кримінальному законодавстві, бо це рівнозначно проведенню таких експериментів на людських долях. Як з часом виявилось, від такого в широкому розумінні "емпіричного підходу" постраждав бюджет країни, оскільки видатки на утримання в'язнів з кожним роком збільшуються. Але загально-превентивний вплив покарань, нажаль, залишається незадовільним.

Генезис федеральної системи призначення кримінальних покарань ніяким чином не припиняється. Рішення Верховного Суду США як би розставило акценти в питанні обов'язковості положень федеральних Інструкцій з призначення покарань, але не можна з впевненістю стверджувати, що через певний проміжок часу концепція призначення покарання знову радикально не зміниться.

Література:

1. Allen F. The decline of rehabilitative ideal: penal policy and social purpose. – 1981.
2. Frankel M. Criminal sentences: Law without order. – 1971.
3. Von Hirsch A. Doing Justice: The choice of punishments. – Boston, 1976.
4. Becker G. Crime and Punishment: An Economic Approach // Journal of political economy – 1968. – № 76.
5. National Commission on Reform of the Federal Criminal Laws. Final Report. – Washington, D. C. – 1971.
6. Miller M., Wright R. Your Cheating Heart: The Long Search for Administrative Sentencing Justice, 1999.
7. Sentencing Reform Act of 1984, Pub. L. No. 98-473, 98 Stat. 1837 (1984).
8. King R., Mauer M. Aging Behind Bars: "Three Strikes" Seven Years Later. Washington, – 2000.